

УДК 378

ДОМАШ Людмила Михайлівна,

бакалавр соціальної педагогіки,
Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького;

МАЙБОРОДА Галина Яківна,

кандидат педагогічних наук, доцент, заступник
директора з навчальної роботи Навчально-наукового
інституту педагогічної освіти, соціальної роботи і
мистецтва,
Черкаський національний університет імені Богдана
Хмельницького
e-mail: mayboroda101@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОЗВІЛЛЯ ПІДЛІТКІВ ЗАСОБАМИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ

У статті розглянуто особливості організації соціально-педагогічної роботи з дозвілля підлітків, визначено та проаналізовано основні засоби організації дозвілля у підлітковому клубі.

Ключові слова: соціально-педагогічна робота; дозвілля; підлітковий клуб; організація соціально-педагогічної роботи в клубах; засоби соціально-педагогічної роботи; спілкування; колектив; гра.

Постановка проблеми. У вільний від навчання час підлітки можуть повною мірою реалізувати власні здібності. Саме дозвілля надає особистості широкі можливості їх реалізації та соціалізації. Гармонійний розвиток особистості є необхідною умовою для соціалізації особистості. Виконання завдань соціалізації підлітків здійснюється і в умовах позашкільних освітніх закладів, до яких відносяться клуби. Різноманітні (пізнавальні, духовні, творчі, спортивні, розважальні та ін.) клуби для дітей і молоді задовольняють потреби відвідувачів у розвитку та реалізації пізнавальних, комунікативних, творчих можливостей; здійснити бажання активно та змістовно провести дозвілля. Значно впливає на формування особистості підлітка спланована, різноманітна, скерована фахівцями організація дозвільного процесу. Організація дозвілля підлітків – є одним із актуальних напрямів соціально-педагогічної роботи, Вважаємо, що використання сучасних засобів соціально-педагогічної роботи з організації дозвілля підлітків у позашкільних клубних закладах позитивно вплине на засвоєння знань про соціум, норм і правил поведінки, цінностей і у подальшому – на результат їх соціалізації.

Аналіз останніх досліджень. Значний внесок у розробку проблеми організації дозвілля дітей і молоді здійснили Г.О.Євтеєва, І.С.Кон, Д.С.Махов, С.А.Шмаков,

Г.І. Щерба, С.М. Садовенко, І.П. Сидор, Н.А. Опаріна та ін. У роботах зазначених авторів аналізуються проблеми раціонального використання вільного часу дітей, сучасні способи і засоби організації дозвілля.

Важливим для розуміння зазначеної проблеми став аналіз основних положень зарубіжних та державних нормативно-базових документів, які регулюють соціально-педагогічну діяльність у процесі позашкільної освіти. Так, у Конвенції ООН «Про права дитини» (Стаття 31. Дозвілля) наголошується про право на відпочинок; на дозвілля і розваги дітей, про право брати участь в іграх, розважальних заходах, а також у культурному житті, займатися мистецтвом. У Законі України «Про позашкільну освіту» визначено основні засади позашкільної освіти (безперервність, динамічність, нестандартність, варіативність); особливості позашкільного навчально-виховного процесу, які полягають у допомозі підліткам самореалізуватися у складній багатогранній соціокультурній ситуації сучасними засобами та способами. У статті 6. «Здобуття позашкільної освіти» зазначено, що вихованці, учні і слухачі мають право на здобуття позашкільної освіти відповідно до їх здібностей, обдарувань, уподобань та інтересів, а також основним принципом здобуття позашкільної освіти визнано принцип «добровільності». Визначено і специфічні умови гармонійного розвитку особистості, до яких відносять: диференційованість, динамічність, гнучкість, мобільність, варіативність, доступність. Аналіз вивчення наукових джерел, нормативно-правової бази з питань організації дозвілля підлітків засвідчив про недостатність його висвітлення у педагогічній науці та недооцінці дієвості засобів і способів соціально-педагогічної роботи.

Мета статті: теоретично обґрунтувати сукупність засобів соціально-педагогічної роботи з організації дозвілля підлітків та перевірити можливості їх використання у підлітковому клубі.

Виклад основного матеріалу. У контексті нашого дослідження варто зупинитися на визначенні поняття «соціально-педагогічна робота».

Дослідниця З.М. Шевців трактує його як різновид професійної діяльності, що спрямований на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб або відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини [1]; Н.С. Тимошенко розглядає соціально-педагогічну роботу як систематичні заходи, що поліпшують пристосування людини до суспільства [2]. Дослідники О.В. Безпалько, Т.Г. Веретенко визначають, що соціально-педагогічна робота є різновидом соціально-педагогічної діяльності, здійснюється у різних напрямках з окремими групами населення, з урахуванням місця її проведення, конкретних умов, спрямована на реалізацію профілактичних, реабілітаційних, культурно-дозвіллевих, правозахисних та ін. програм [3]. На основі аналізу вище представлених визначень можна стверджувати –соціально-педагогічна робота з дозвілля підлітків являє собою процес, спрямований на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку особистості, задоволення її соціокультурних потреб, здійснюється в різних умовах, серед яких особливе місце відводиться підлітковим клубам – позашкільним освітнім закладам. Клуб – це громадська організація, яка об'єднує групи людей (дітей, підлітків, молодь) з метою спілкування, взаємодії, проведення спільного відпочинку, пов'язаних із політичними, науковими, художніми, спортивними, професійними, творчими та іншими інтересами [4]. Клуби створюються задля задоволення культурних потреб, розвитку народної традиційної культури, підтримки художньої творчості, іншої самодіяльної творчої ініціативи тощо [5]. Метою більшості підліткових клубів визначено соціальне виховання учасників, формування морально-духовних цінностей за допомогою різних форм дозвілля (екскурсії, читацькі конференції, тематичні вечори, читання науково-популярної, художньої літератури, творчі виставки, вікторини, робота в гуртках і т. ін.).

Організація дозвілля підлітків у клубах забезпечується соціальними педагогами, педагогами-організаторами, керівниками гуртків шляхом залучення сім'ї, представників громадськості. Зазначимо, що сутність поняття «організація» в нашій статті розуміється як об'єднання всіх ресурсів соціально-педагогічної роботи для досягнення поставленої мети – змістовного дозвілля підлітків.

Таким чином, організація соціально-педагогічної роботи з дозвілля у підлітковому клубі – це об'єднання всіх ресурсів (людських, інформаційних, матеріальних, технічних); видів роботи (діагностика, прогнозування, планування, соціальне виховання, соціальна терапія, профілактика негативних явищ, популяризація здорового способу життя [6]; вибір засобів і способів змістовного дозвілля, які впливають на гармонійний розвиток і самореалізацію підлітків.

Вважаємо, що в організації дозвілля у підліткових клубах важливу роль відіграють основні принципи, якими необхідно керуватися. Дослідниця І. Петрова обґрунтовує наступні принципи дозвілля: інтересу (врахування задоволення, пробудження нових потреб і запитів учасників); системності (цілеспрямована, системна організація діяльності); добровільності (вільний вибір занять відсутність регламентації з боку освітніх, культурних, державних структур); доступності (якість надання послуг, задоволення потреб і запитів клієнтів, вивчення їхніх запитів) відповідність таких послуг соціально-демографічним, економічним, культурно-освітнім, політичним умовам.

Порівняння змісту принципів організації соціально-педагогічної роботи і організації дозвілля у позашкільних організаціях – клубах [7] надає можливість констатувати, що вони мають точки перетину. Оскільки кінцевою метою таких видів діяльності є розвинена особистість. Проте варто доповнити представлений перелік принципами – гуманізму (створення умов для формування у підлітків кращих якостей: любові, доброзичливості, поваги до особистості, підтримки, захисту, допомоги); інноваційності (підбір і впровадження сучасних засобів, методів соціально-педагогічної роботи з дозвілля).

Дозвілля тісно пов'язано із поняттям «вільний час». Н.Ф. Максютін наголошує, що за цілеспрямованого педагогічного керівництва, вільний час сприяє здійсненню основної мети виховання – всебічного гармонійного розвитку особистості [8]. Тому вважаємо, що вільний час підлітка – це період, коли відбувається всебічний розвиток і формування особистості. Важливою для нашого дослідження є думка Жоржа С'ю щодо виділення різновидів дозвілля. На його думку, такий вид як рекреаційне дозвілля передбачає заняття, що пов'язані із фізичними та розумовими навантаженнями, у свою чергу сприяє фізичному розвитку; практичне дозвілля – це створення предметів ужиткового характеру, речей декоративно-ужиткового характеру (одяг, ремонт квартири, удосконалення інтер'єру, квітництво, садівництво); культурне дозвілля – спрямоване на інтелектуальний розвиток особистості, наближення людей до естетичних, духовних цінностей; соціальне дозвілля передбачає здійснення комунікації в процесі виховання дітей, спілкування за межами дому, що сприяє їх соціалізації [9].

Серед засобів соціально-педагогічної роботи з дозвілля автори [3; 6; 7]. визначають освіту, виховання, психотерапію, корекцію, психолого-педагогічну підтримку; книги, засоби масової інформації, природу, навколишнє середовище, спілкування, колектив, гру.

Як уже зазначалось, вибір засобів дозвілля підлітками має бути добровільним і не залежати від бажань соціального педагога, але для результатів роботи важливим є сформованість умінь фахівця щодо їх використання. Вважаємо за доцільне детальніше розглянути роль таких засобів як гра, спілкування, колектив.

Основи поведінки формуються в дитинстві в процесі різних видів діяльності, коли діти ознайомлюються з елементарними нормами поведінки в колективі та набувають навичок спілкування з ровесниками і дорослими. Тому в організації дозвілля дітей у клубних закладах важливу роль відіграє гра, яка є важливим засобом соціально-педагогічної роботи в клубах. Спостереження за проведенням ігор з підлітками у клубах показують, що підлітки, які ігнорують вимоги дорослих ужиткових обставинах, дотримуються їх під час гри, виконуючи правила. Таким чином, вони вчаться стримувати свої емоції, викликані бажанням виграти, засвоюють норми поведінки, розуміють, що не виконання правил гри веде до програвання. Гра – це серія логічно побудованих дій, які гравець виконує за правилами, здійснюючи різноманітні розумові або фізичні дії для отримання певного задоволення. [10]. Підлітків однаковою мірою приваблюють усі види ігор. У клубах найчастіше використовуються ігри, які впливають на їх соціальну активність і вміння взаємодіяти із ровесниками, а також такі, що сприяють соціалізації, розвитку відповідальності, ініціативи, самостійності тощо. Це такі види гри, правила та структура яких дозволяє опосередковано керувати поведінкою дітей.

Підлітку здається, що він виконує ігрові дії і слідує правилам за власним бажанням, але насправді він виконує вказівки організатора, учиться дотримуватися правил та завдань гри. Поступово діти привчаються оцінювати власні поведінку і вчинки. У процесі активного спілкування з дорослими і друзями під час гри підліток усвідомлює значення власних учинків, засвоює критерії поведінки гравців. Також підлітки учаться об'єктивно оцінюють учинки товаришів і навчаються правильно реагувати на них.

Зауважимо, що важливу роль у формуванні умінь об'єктивно оцінювати власні дії відіграє колектив. Саме у спілкуванні та взаємодії з групою однолітків, формується особистість підлітка.

За допомогою зазначених засобів соціально-педагогічної роботи під час гри розвивається фізична сила, швидкість і точність, координація рухів; відбувається розвиток інтелекту, оскільки підлітки співставляють, порівнюють, шукають вихід із ситуації, узагальнюють, роблять висновки. За допомогою засобів збагачується соціальний досвід; удосконалюються та розвиваються емоційні, соціальні, творчі якості і. т. ін.

До прикладу представимо результати організації соціально-педагогічної роботи з дозвілля у підлітковому клубі «Найкращі друзі» Черкаського району, одержані нами. У процесі функціонування клубу виокремлено актуальні завдання соціально-педагогічної роботи з організації дозвілля з підлітками у клубі (рис. 1).

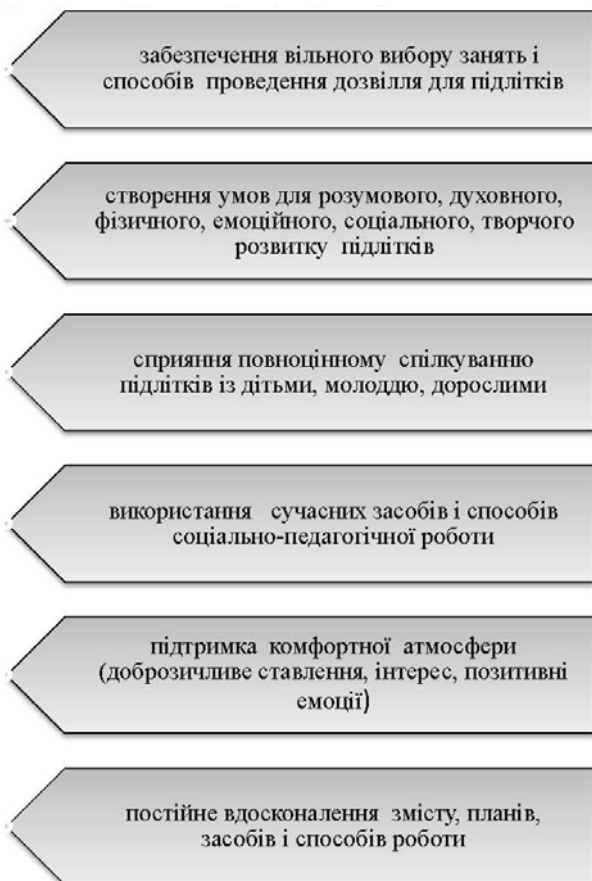

Рис. 1. Актуальні завдання соціально-педагогічної роботи з дозвілля у підлітковому клубі «Найкращі друзі».

Окреслені вище завдання визначають основні види роботи. Підлітковий клуб «Найкращі друзі» працює щосуботи. Перший вид роботи («Рекорди») здійснюється засобом змагань, результати яких оголошуються в кінці дня на загальних зборах. Наступним видом роботи є «Денс» – підготовка та виконання двох-трьох пісень з танцювальними рухами. «Уроки мудрості», які тривають до 30 хвилин побудовані у вигляді дискусій, бесід, ток-шоу на актуальні теми для підлітків (Що таке мрія і як її досягти?, Що таке страх? Духовний і душевний – у чому різниця? Як розвивати відповідальність? Як спілкуватись без конфліктів? і т. ін.)

Структура такої форми роботи як «Уроки мудрості» складається з трьох частин (рис. 2). На першому етапі («Зацікавлення»), який триває 5–7 хвилин відбувається – збудження інтересу, привернення уваги, встановлення взаємовідносин, відкриття «дверей» в урок. Основними методами зацікавлення є: представлення проблеми, розповідь (епізод з життя, статті з газети або демонстрація фрагменту з фільму, відео); аналіз ситуацій. «Зацікавлення» має бути

лаконічним, змістовним, налаштовувати підлітків на тему.

Рис. 2. Структура «Уроку мудрості»

Наступна частина уроку «Шукай і знайди» є основною. Тут організатор разом із дітьми шукає відповідь на запитання, яке стосується теми уроку. Важливо пам'ятати, що це не шкільний урок і що взаємодія учасників має відбуватися у ході комфортної взаємодії під час бесіди, діалогу. Організатор заохочує підлітків, висловлює власну думку, вислуховує кожного бажаного і підводить підсумок. Окрім бесіди використовуються командна дискусія, інсценування, аутдор (вихід за межі клубу, перегляд фільму з обговоренням). Третя частина уроку «Застосування» є заключною, вона сприяє міркуванню підлітків про те, як застосувати одержану мудрість у власному житті. Обов'язковою вимогою для завершення уроку – є надання можливості всім бажаним висловити власну думку.

Далі організація дозвілля в клубі передбачає етап «Фан», який триває 30-40 хвилин. Під час цього етапу можуть проводитись ігри, майстер-класи з рукоділля, кулінарії, надання першої медичної допомоги, засвоєння правил етикету та сервіровки столу. Етап «Обговорення» відбувається «за чашкою чаю», коли обговорюються результати «Рекордів», нагороджуються переможці, оголошуються плани на наступну суботу, визначається нова тема. Ця частина триває 20 хвилин.

Для підтвердження дієвості організації дозвілля в клубі окреслимо одержані результати впливу засобів і способів соціально-педагогічної роботи на вияв підлітків брати участь у роботі клубу. З метою залучення нових учасників підліткового клубу в кінці серпня 2016 року організовано проведення дитячого майданчику, квесту та заохочення засобом отримання нагороди «Приведи друга – отримай приз!». Зазначені засоби форми і форми роботи позитивно вплинули на новий набір учасників до клубу. Так, динаміка кількості учасників клубу зросла з 55 до 85 осіб (рис. 3).

Рис. 3. Динаміка кількості учасників підліткового клубу.

Завдяки використанню методів спостереження, аналізу статистичних даних, порівняння одержаних результатів виявлено, що впровадження соціально-педагогічних засобів і способів дозвілля сприяє соціалізації підлітків (розвитку розумових, фізичних, соціальних якостей і умінь).

Висновок. Отже, систематична робота з підлітками з організації дозвілля за умов: визначення чіткої структури роботи, виокремлення дієвих засобів і способів соціально-педагогічної роботи (спілкування, колектив, гра та ін.), буде ефективною і сприятиме поповненню клубу новими учасниками.

Список використаної літератури

1. Шевців З.М. Основи соціально-педагогічної діяльності: навч. посіб. / З.М. Шевців. – Київ : Центр учб. літ., 2012. – 248 с.
2. Тимошенко Н. Є. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до організаційно-технологічного забезпечення соціально-педагогічної роботи [Електронний ресурс] / Н. Є. Тимошенко // науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Серія Педагогіка. – 2013. – Вип. 2. – С. 132–137. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkogpht_2013_2_27.
3. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери /за заг. ред. І.Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – С. 186–187.
4. Про клубні заклади системи Міністерства культури України: Тимчасове положення за станом на 23 травня 2007 року № 35 [Електронний ресурс] // Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0082699-91>.

5. Романов А. Т. Детские клубы – центры внешкольной и внеклассной работы / А. Т. Романов. – Київ, 1982. – 216 с.
6. Методика соціально-педагогічної діяльності. Технології соціально-педагогічної діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.textreferat.com/referat-9015-1.html>.
7. Петрова І. Соціальні функції клубів та їх трансформація на сучасному етапі / І. Петрова // Рідна школа. – 2003. – №7. – С. 38 – 41.
8. Максютин Н.Ф. Культурно-досуговая деятельность: конспект лекций, опорные занятия и определения: учебн.пособ. / Н. Ф. Максютин. – Казань : Медицина, 1995. – С.21.
9. Петрова І. В. Дозвілля в зарубіжних країнах: підр. / І. В. Петрова. – Київ : Кондор, 2009. – 406 с.
10. Донченко Н. П. Мистецтво гри. Теорія і практика ігрової діяльності в умовах дозвілля: навч. посіб. / Н. П. Донченко. – Київ : ДАКККиМ, 1999. – 176 с.

References:

1. Shevtsiv, Z.M. (2012). *Fundamentals of Social and Educational Activities*: Tutorial. Kyiv: Center of Educational Literature. (in Ukr.).
2. Tymoshenko, N.Ie. (2013). Training of Future Social Workers for Organizational and Technological Support of Social and Educational Work. *Research Journal of Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Institute named after Taras Shevchenko. Series Pedagogy, 2, 132–137*. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkogpht_2013_2_27. (in Ukr.).
3. *Encyclopedia for Specialists of Social Sphere*. (2012). In I.D. Zvierieva (Ed.). Kyiv, Simferopol: Universum, 186–187. (in Ukr.).
4. *About Club Establishments of the Ministry of Culture of Ukraine* (2007): Temporary Provision of May 23, 35. Legislation of Ukraine. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0082699-91>.
5. Romanov, A.T. (1982). *Children's Clubs – Out-of-School and Extra-Curricular Centers*. Kyiv. (in Ukr.).
6. *Methodology of Social and Educational Activities. Technologies of Social and Educational Activities*. Retrieved from <http://ua.textreferat.com/referat-9015-1.html>. (in Ukr.).
7. Petrova, I. (2003). Social Functions of Clubs and Their Transformation at the Current Stage. *RidnaShkola, 7, 38–41*. (in Ukr.).
8. Maksiutyn, N.F. (1995). *Cultural and Recreational Activities*: Lecture Notes, Basic Concepts and Definitions: Tutorials. Kazan: Medicine. (in Rus.).
9. Petrova, I.V. (2009). *Leisure in Foreign Countries*: Text book. Kyiv: Kondor. (in Ukr.).
10. Donchenko, N.P. (1999). *The Art of Game. Theory and Practice of Game Activities in Conditions of Leisure Time*: Tutorials. Kyiv: DAKKКиМ. (in Ukr.).

DOMASH Lyudmyla,

Bachelor in Social Pedagogy,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy;

МАУБОРОДА Halyna,

Ph.D in Pedagogy, Associate Professor, Deputy Director in Academic Work, Educational-and-Scientific Institute of Pedagogical Education, Social Work and Arts,
Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy
e-mail: mayboroda101@gmail.com

ORGANIZATION OF TEENAGERS'S LEISURE BY MEANS OF SOCIAL-AND-PEDAGOGICAL WORK

Abstract. *Introduction.* In the article the features of organization of social and educational work connected with leisure of teenagers are examined, the main means of organization of leisure of teenagers in youth clubs are identified and analyzed. Organization of leisure of teenagers - is one of the priority areas of social and educational work. It is noted that the use of modern means of social and educational work on organization of teenagers' leisure in extracurricular clubs has a positive impact on mastering of knowledge about society, norms and rules, values, and subsequently - on the outcome of their socialization.

Purpose. To justify theoretically the totality of social and educational work on organization of teenagers' leisure and to check opportunities of their use in a teenagers' club.

Methods. During the research methods of observation, studying and analysis of scientific sources of the problem, analyzing statistics, comparison of results, generalization were used.

Results. The article states that the organization of leisure of teenagers at clubs is provided by social workers, educators-organizers by involving family, community representatives. The concept of "organization of social and pedagogical work on leisure at a teenagers' club" is defined by the authors as a collection of types of work (diagnosis, forecasting, planning, choice of means and methods of leisure, social education, prevention of negative phenomena at the teen age, promotion of healthy lifestyles. An important role is played by basic requirements - the principles that should be guidelines: interest, systemacy, the development of social activity, individual initiative, voluntariness, availability, compliance of recreational services with

certain conditions. The authors state that the leading principles should be the principles of humanism and innovation.

Leisure teenagers implies a comprehensive and harmonious development of personality, it makes teenagers closer to spiritual values. The authors identified a set of means of social and pedagogical work on leisure time, namely - education, psychotherapy, correction, psychological and educational support as well as books, media, nature, environment, communication, collective game. Using the example of functioning of teenage club "Best Friends" capabilities such means as communication, team game were analyzed.

Conclusions. It is indicated that the constant and systematic work with young people on leisure organization under the conditions: the definition of a clear structure, selection of modern forms, ways and means of social and pedagogical work will be effective and will help to bring new members to the club. According to the results of the implementation of social and educational leisure time facilities positive changes in the socialization of teenagers were noted.

Key words: *social and educational work; leisure; teenagers' club; organization; means of social and pedagogical work; communication; collective, game.*

*Одержано редакцією 12.03.2017
Прийнято до публікації 10.05.2017*